

Формування концепції комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді

Гавловська А.О.

Анотація В дослідженні охарактеризовані окремі елементи формування концепції комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді

Ключові слова: ксенофобія, концепція, профілактика, молодіжна програма, комплексна, адресна.

Ключевые слова: ксенофобия, концепция, профилактика, молодежная программа, комплексная, адресная.

Keywords: xenophobia, concept, prevention, youth program, address, target.

Юридичний вісник Причорномор'я: Збірник наукових праць. - 2011. - № 2.- С. 14-26

I. Вступ Гармонійний розвиток українського суспільства та держави передбачає вирішення питання мирного співіснування багатьох етнічних спільнот, які проживають на її території, вирішення міграційних питань, інтеграції нових міграційних спільнот, питання толерантного відношення до політичних опонентів, штучного розмежування держави на «Захід» та «Схід», розвиток релігійних спільнот тощо. Зазначенні питання стосуються такого соціально-психологічного явища, як ксенофобія (греч. *xenos* — чужий та *phobos* — страх) і є недостатньо усвідомленими на рівні державної політики та управління.

Починаючи з 1994 року соціологічні дослідження відмічають негативну динаміку зростання ксенофобії в Україні. Данні, щодо збільшення рівня ксенофобії констатують не лише вітчизняні правозахисники, науковці, державні органи, громадські діячі та організації, а й міжнародні правозахисні організації у своїх щорічних доповідях. Зокрема, звіти в яких йдеться про

збільшення випадків проявлення ксенофобії ґрунтуються на результатах: моніторингу Омбудсмена, Конгресу національних громад України, Київського міжнародного інституту соціології, Європейської комісії проти расизму; статистичних даних МВС; соціальних досліджень та омнібусах окремих науковців: Н. Паніної, О. Горбачової, Л.Мазуки.

Соціально-психологічну природу ксенофобії, її історичні витоки, передумови та причини досліджуються науковцями в межах соціології, політології та психології (в окремих випадках: психіатрії) та ґрунтуються на здобутках таких зарубіжних вчених, як: А. Кельберг та Т. Адорно. Серед науковців, що займалися даною проблемою слід відмітити Ю.Леваду, А.Белоярда, В.Паніотто, М. Кондратьєва, В. Ільїна та інших.

Звичайно, рівень ксенофобії в українському суспільстві не досяг критичної точки, але вирішення даного соціально-психологічного явища потребує не тільки глибокого загального дослідження, але й формування єдиної концептуальної та методологічної бази, правового теоретичного та практичного розвитку його окремих аспектів. Зокрема, невирішених залишається питання, щодо профілактики розвитку ксенофобії та її критичних проявів серед молоді.

Молодь характеризується, як толерантна, мобільна та відкрита до змін категорія суспільства та серед неї непоодинокими є прояви агресивної ксенофобії. Прикладом чого виступає діяльність в Україні ультраправих груп з числа так званого руху «Біла Влада - Скінхед Спектрум» (White Power – Skinhead Spektrum), української філії світової екстремістської мережі «Кров і Честь» (Blood & Honour), воєнізованої неонацистської секти «Світова Церква Творця Рутенія» (World Church of the Creator Ruthenia). Діяльність їх не обмежується межами групи але й відрізняється пропагандистською діяльністю серед молоді (проведення фестивалів неонацистських музичних гуртів з України та Росії; проведення маршів зі смолоскипами у Києві та Харкові, використовуючи ксенофобські та расистські гасла; організацією для активістів руху так звані воєнізовані "вишколи" на покинутих промислових об'єктах, у

лісових таборих, туристичних базах). Крім того, в Інтернеті постійно діють не менше 30 веб-сайтів неонацистського та ультра націоналістичного характеру [].

Формами прояву ксенофобії серед молоді є насильницькі злочини, вчинювані організованими групами молодих людей, які належать до груп скінхедів та неофашистів і спрямовані, перш за все, проти іноземних студентів, шукачів притулку, біженців та іммігрантів, бізнесменів, дипломатів, а також проти членів їх сімей [1].

II. Постановка завдання Метою даної статті є формування концепції комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді. Методологічними засадами дослідження є принципи, методи і засоби, які забезпечують достовірність знання та вирішення поставлених перед дослідником завдань і цілей. Автор виходить з комплексного розуміння основних методів дослідження і застосовує, по-перше, загальнонаукові — системний, структурно-функціональний, порівняльно-історичний, формально-логічний, а також методи багатofакторності, моделювання; по-друге, ряд загальнофілософських методів, зокрема діалектичний, матеріалістичний та ідеалістичний, принцип історизму; по-третє, спеціальні — формально-юридичний, правового моделювання, політологічний та інші.

III. Результати Слід відмітити, що концепція розуміється лат. (conceptio — розуміння) як система поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, трактування певних явищ, подій; ідея певної теорії [2].

В межах нашого дослідження ми пропонуємо таке визначення поняття концепції комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді. Отже, це трактування ксенофобії серед молоді як соціально-психологічного явища, розуміння підстав, суб'єктів, об'єктів та форми його прояву, обґрунтування теорій розвитку ксенофобії, система принципів та засобів, механізму формування та реалізації комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді

Перш ніж розкрити концепцію формування комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді слід зупинитися на соціально-психологічному та правовому аналізі даного явища.

В науковій думці не існує єдиного погляду на визначення ксенофобії. Серед них зустрічаються такі визначення даного поняття:

- 1) ксенофобія – страх перед незнайомими особами [2];
- 2) ксенофобія – ненависть, нетерпимість до будь-кого чи будь-чого чужого, незнайомого, незвичного [3, 351];
- 3) ксенофобія соціальна – особливість менталітету суспільства, яка проявляється в негативному відношенні до соціальних груп або окремих осіб, що сприймаються в якості чужих і тому емоційно неприйнятних, ворожих[4,87];
- 4) ксенофобія - це стан, що проявляється у нав'язливому страхові стосовно чужинців чи просто чогось незнайомого, незвичного, чужоземного; ненависть, нетерпимість, неприязнь до представників іншої нації, віросповідання, культури, іноземців чи представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, незвичного, чужого [5].

Аналізуючи зазначені терміни та ґрунтуючись на дослідженнях даного питання ми можемо вивести таке визначення поняття ксенофобії:

Ксенофобія – це соціально-правове явище, що виражається у психічних станах та почуттях, переконаннях індивіда, групових ідеях та ідеології суспільства і характеризується в негативному відношенні до представників інших етнічних, релігійних, політичних, культурних та економічних груп і формацій.

Серед передумов формування ксенофобії в українському суспільстві слід виділити такі:

- історичний розвиток держави та народу, який був змушений вести національно-визвольну війну з представниками інших держав;

- формування в тоталітарному радянському суспільстві відчуття страху перед «чужими». У різні часи до них відносилися: купці, дворяни, священники, «кулаки», представники інших партій та громадських рухів, «ворог народу» представники капіталістичних держав[4; 6,42];

- політична криза останніх років в країні;

Можна виділити такі ознаки ксенофобії: складний характер; багаторівневе явище; комплексний феномен; взаємовплив суб'єкта та об'єкта ксенофобії (взаємодія набуває конфліктного характеру). В основі ксенофобії лежить багато факторів – фізіологічних, психологічних, соціальних, політичних, економічних, демографічних, культурно-історичних, релігійних, етнічних [5].

В силу складності даного феномену визначити всі можливі причини розвитку ксенофобії майже не можливо, але серед тих, що сприяють формуванню ксенофобії в суспільстві, групі чи у особистості можуть бути такі: падіння рівня добробуту населення й ріст рівня бідності; міжетнічні конфлікти, що відбуваються за межами країни, війни й конфлікти в інших регіонах світу, які широко висвітлюються в засобах масової інформації й стають медіа-подіями [7]; слабка інтеграція іноземців у місцеві громади; суспільні стереотипи (наприклад: можливого захоплення робочих місць і наступний ріст конкуренції на ринку праці); загальне падіння рівня культури; пасивна роль ЗМІ в процесі формування громадської думки відносно іноземних громадян, що перебувають на території України [8]; популяризація окремих ксенофобських ідей на рівні держави в процесі передвиборчої пропаганди або їх використання як засобу політичної боротьби.

Серед теорій виникнення ксенофобії домінують дві, це – економічна теорія та теорія когнітивно-лінгвістичної орієнтації.

Економічна теорія пояснює, що виникає та розвивається ксенофобія у випадку збільшення упередженості. Де контактують між собою представники різних етнічних чи расових груп, які є нерівними у економічному або соціальному плані, і одна група домінує над іншою то обидві втягнуті в конкурентну боротьбу.

Теорія когнітивно-лінгвістичної орієнтації наголошує на тому, що стереотипи слугують спрощенню комунікації усередині груп та посиленню почуття належності до них, особливо за часів радикальних соціальних змін, коли формуються групові інтереси та механізми їхнього захисту [1].

Здійснивши аналіз наукових здобутків окремих вчених ми можемо запропонувати власну структуру ксенофобії:

I. Суб'єктами ксенофобії виступають:

а) особа (фактори, що впливають на формування та ступінь прояву ксенофобії – індивідуально-психологічні особливості суб'єкта, особливості виховання, процесу соціалізації, освіти, впливу мікро-, макросередовища та інформаційного простору на формування особистих моральних якостей, рівня правової свідомості та правової поведінки тощо); б) група (вплив цінностей і норм референтної групи, механізми групового тиску); в) суспільство (ідеологія, звичаї і традиції, соціально-економічні, політичні, демографічні процеси, міжнародні тенденції розвитку світового суспільства тощо) [5].

II. Об'єктами ксенофобія виступають:

1. Особа, як представник: а) представники інших націй, раси, народів, країн; б) представники опозиційних політичних сил; в) представник іншої культури; г) представників іншої релігії; д) представники різного соціально-економічного рівня (з різним рівнем достатку).

2. Група: а) соціальна спільнота (сексуальні меншини, хворі на СНІД); б) маргінальна група (алкоголіки, наркомани, безпритульні, злочинці); в) релігійні спільноти (мусульмани, представники іудаїзму, віруючі різних конфесій тощо); г) національні меншини, які проживають на території держави; д) політичні партії; е) групи субкультури (панки, емо, готи)

2. Суспільство чи країна а) іноземна країна; б) міжнародна організація; в) група країн чи альянс.

III. Внутрішня чи зовнішня суспільна спрямованості ксенофобія поділяється на: а) об'єкт всередині суспільства (біженці, трудові мігранти, іновірці, курс розвитку держави, нормативно-правові заходи регулювання

окремих відносин, непопулярні заходи уряду тощо); б) «зовнішні вороги» (тенденції розвитку окремих країн, міжнародної спільноти, культурні елементи, що вважаються чужими).

IV. Ступень прояву ксенофобії набуває таких форм: а) має латентний характер та не потребує психологічної корекції; б) крайні форми прояву: шовінізм, расизм, антисемітизм, фашизм.

V. Параметри ксенофобії поділяється на:

1. Рівень інтенсивності ксенофобії: а) периферійна (проявляється як реакції на конкретну „провокаційну” ситуацію); б) максимально інтенсивна (складає основу особистісних ціннісних орієнтації та виражається в активних діях боротьби з „чужими” та є основним мотивом діяльності як ідейна та світоглядна форма) [5].

2. Складність ідеї ксенофобії: а) «моноідейна» ксенофобія (гомофобія чи антисемітизм); б) тотально ідеологічна ксенофобія (наприклад, релігійна ксенофобія, за якої „еретиками” є всі, хто не сповідує ту ж віру, що й суб’єкт). Останній вид може мати різний рівень ксенофобії до представників різних груп, Ада погіршення ставлення до однієї якоїсь групи тягне за собою і погіршення ставлення до всіх інших (гала-ефект) [5].

Звичайно, така структура не є ідеальною, але на нашу думку є достатньою для формування концепції комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді.

Для людини (групи людей), яка перебуває у стані ксенофобії, характерне неадекватне переживання цього почуття: побоювання, переляк, жах, тривога. Отже прояви ксенофобії можуть варіювати за формою, в залежності від її інтенсивності у певного суб’єкта. Серед найбільш поширених форм поведінки „ксенофобної людини” виокремлюють: уникання контактів, втечу, самоізоляцію, агресивну поведінку. У свою чергу, агресивні дії можуть проявлятися вербально (від бесід у колі знайомих до виступів на мітингах, у ЗМІ) або фізично (від побоїв окремих представників об’єкта ксенофобії до геноциду) [5].

Окремо, необхідно зупинитися на правовому регулюванні попередження проявів ксенофобії в Україні.

Наприклад, захист прав національних меншин в Україні забезпечується Конституцією України (ст. 11, 24, 26, 35, 37), Законами „Про національні меншини в Україні” (ст. 18) та „Про місцеве самоврядування в Україні” (стаття 3), „Про правовий статус іноземців” (ст. 2, 17).

Україна взяла на себе міжнародні правові зобов'язання, зокрема, є учасницею декількох договорів з прав людини, які мають безпосереднє відношення до протидії расовій дискримінації. Зокрема, міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП), Європейська конвенція по захисту прав людини та основних свобод (ЄКПЛ), Міжнародний пакт про економічні, культурні та соціальні права (МПЕКСП), Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, негуманних або таких, що порушують права людини видів поводження та покарання („Конвенція проти катувань”), а також Конвенція по ліквідації усіх форм дискримінації проти жінок. Україна також є державою-учасницею договору ООН, спрямованого на викорінення та заборону дискримінації, Міжнародної конвенції по ліквідації всіх форм расової дискримінації (Конвенція по расовій дискримінації) [8].

Як член Ради Європи та ОБСЄ Україна ратифікувала значну частину міжнародних документів, прийнятих європейською спільнотою з метою захисту уразливих категорій населення (мігранти, етнічні меншини) від проявів расизму та ксенофобії. Серед них: Декларація ЮНЕСКО про раси та расові забобони (1978 р.), Декларація ЮНЕСКО принципів терпимості (1995 р.), Європейська соціальна хартія (1996 р.), ратифікована Україною у 2006 році. З метою запобігання поширенню ксенофобії, расистської та антисемітської інформації через комп'ютерні системи у квітні 2005 року Україна підписала Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, що стосується криміналізації дій расистського та ксенофобського характеру, вчинених через комп'ютерні системи. Запобігання дискримінації як складової

расизму та ксенофобії передбачено положеннями Європейської конвенції про громадянство (1997 р.), ратифікованої Україною лише у грудні 2007 року [8].

Як бачимо, коло нормативно-правових актів, що покликані запобігати розвитку ксенофобії в українському середовищі досить широке. Але слід відмітити, що правовий механізм є недосконалим і потребує подальшого розвитку з інтеграцією кращого світового досвіду в даній сфері.

На даний момент в Україні існує система державних органів до повноважень яких відноситься профілактика проявів ксенофобії: 1) структурі Міністерства внутрішніх справ створено відділ напрацювання та реалізації стратегії боротьби з етнічною злочинністю; 2) у Службі безпеки – підрозділ із виявлення та припинення дій, спрямованих на розпалювання расової чи національної ворожнечі; 3) у Міністерстві закордонних справ запроваджено посаду Посла з особливих доручень із питань протидії расизму, ксенофобії та дискримінації.; 4) департаменти, що займаються вирішенням проблеми расизму; 5) при Державному комітеті у справах національностей та релігій створено Міжвідомчу робочу групу з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості, до складу якої увійшли фахівці з восьми відповідних центральних органів виконавчої влади та науковці [8].

Важливу роль у подоланні проблеми расизму та ксенофобії відіграють недержавні українські та міжнародні організації, такі як Міжнародна організація з міграції в Україні, Східно-Європейський Інститут розвитку, Конгрес національних громад України та інші. 21 травня 2009 р., у Всесвітній день культурного розмаїття в ім'я діалогу та розвитку, Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні від імені Ініціативи Розмаїття розпочало соціальну кампанію з підвищення обізнаності українського суспільства щодо культурного діалогу в Україні та створення позитивного іміджу мультикультурної громади [8].

IV. Висновки

Отже, враховуючи вищезазначене ми можемо визначити такі напрями формування концепції комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді:

- розробити нормативно-правову базу законодавчого закріплення посилення гарантій захисту від проявів ксенофобії;

- створити міжвідомчий моніторинговий центр, який займався б збором, узагальненням та аналізом інформації про різні форми проявів ксенофобії та здійснював моніторинг стану виконання законів й інших нормативно-правових актів України в цій сфері і вжити заходів щодо забезпечення їх безумовного виконання;

- здійснювати активізацію діяльності державних структур та громадських організацій та налагодити взаємодію між державними органами різних рівнів з чітким розподілом функцій та повноважень щодо формування та реалізації комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді;

- посилити міжнародне молодіжне співробітництво в сфері формування та реалізації комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді з залученням коштів міжнародних фондів та організацій для реалізації комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді. При цьому посилити контроль за цільовим використанням коштів виділених для реалізації комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді.

Перспективами подальшого наукового дослідження даного напрямку полягає у формування принципів концепції та змісту комплексних та адресних державних молодіжних програм у сфері профілактики ксенофобії серед молоді.

Список використаних джерел:

1. Ксенофобія в Україні: статистика взаємної неприязні. Диалог ua: возрождение традиций интеллектуального общения [Електронний ресурс]// Адреса доступу до ресурсу: [ttp://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=226](http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=226)
2. Великий тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. Адреса доступу до ресурсу: <http://www.slovnyk.net>
3. Большой толковый словарь (Collins) Том 1 (А - О): Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 1999. – 651 с.
4. Социальная психология. Словарь / Под. ред. М.Ю. Кондратьева // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Ред.-сост. Л.А. Карпенко. Под общ. ред. А.В. Петровского. — М.: ПЕР СЭ, 2006. — 176с.
5. Ольга Горбачова Явище ксенофобії: соціально-психологічний вимір Український центр політичного менеджменту. [Електронний ресурс]. Адреса доступу до ресурсу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=91&c=>
6. Левада Ю. А. Обобщенный чужой // Вестник общественного мнения: Данные. Анализ. Дискуссии. – 2004. - № 3. – С. 42 - 45.
7. Паніотто В. Динаміка ксенофобії й антисемітизму в Україні (1994-2007). [Електронний ресурс]. Адреса доступу до ресурсу: <http://www.kiis.com.ua/txt/doc/nov/p.pdf>
8. Мазука Л. Оптимізація державної політики щодо попередження та протидії проявам ксенофобії та расизму в Україні [Електронний ресурс]. Адреса доступу до ресурсу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September09/17.htm>
9. Кондратьев М. Ю., Ильин В. А. Азбука социального психолога-практика. — М.: ПЕР СЭ, 2007. — 464 с.
10. Теодор А. Исследование авторитарной личности. – Москва: Академия исследования культуры, 2001.- 43 с.